

UDK: 327.1:004.738.5

Azim TURGUNOV,
O'zbekiston Milliy universiteti o'qituvchisi, PhD

S.f.d, professor A.Muminov taqrizi asosida

AXBOROT VA MEDIA MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH – AXBOROT-MAFKURAVIY TAHIDDLARGA QARSHI KURASHNING SAMARALI YO'NALISHI SIFATIDA

Annotatsiya

Maqolada jamiyatda axborot iste'moli madaniyati va media savodxonlikni rivojlantirish – axborot-mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashning samarali usuli sifatida ko'rilishi ilmiy dalillar bilan ko'rsatilgan. Axborot iste'moli madaniyati va media savodxonlikni rivojlantirish va o'rganishning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini ilmiy asosda tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Axborot urushi, axborot qarama-qarshiligi, axborot bosimi, psixologik urush, internet, mafkuraviy tahdid.

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ И МЕДИАКУЛЬТУРЫ – КАК ЭФФЕКТИВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ БОРЬБЫ С ИНФОРМАЦИОННО-ИДЕОЛОГИЧЕСКИМИ УГРОЗАМИ

Аннотация

В статье опубликовано научные развитие культуры потребления информации и медиаграмотности в обществе рассматривается как эффективный способ борьбы с информационными и идеологическими угрозами. На научной основе анализируются социально-философские аспекты культуры потребления информации, развития и обучения медиаграмотности.

Ключевые слова: Информационная война, информационный конфликт, информационное давление, психологическая война, Интернет, идеологическая угроза.

DEVELOPMENT OF INFORMATION AND MEDIA CULTURE - AS AN EFFECTIVE DIRECTION OF FIGHTING AGAINST INFORMATION-IDEOLOGICAL THREATS

Annotation

The article shows with scientific evidence that the development of information consumption culture and media literacy in society is seen as an effective way to fight against informational and ideological threats. Socio-philosophical aspects of information consumption culture and media literacy development and learning are analyzed on a scientific basis.

Key words: Information war, information conflict, information pressure, psychological war, Internet, ideological threat.

Kirish. Zamonaviy dunyoda xalqaro munosabatlarda “axborot urushi”, “axborot qarama-qarshiligi”, “axborot bosimi” kabi tushunchalarning keng iste'molga kirib kelayotganligi insonlar-insonlarni axborot xurujlaridan muhofaza qilish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqish zaruratining yanada dolzarbligini oshirmoqda. O'z vaqtida Hindistonning tanikli siyosiy arbobi Maxatma Gandi shunday yozgan edi: “Men uyimning darvoza va eshiklarini mahkam berkitib o'tira olmayman. Chunki, unga toza havo kirib turishi kerak. Va shu barobarida eshik va derazalarimdan kirayotgan havo dovul bo'lib, xonadonimni ag'dar-to'ntar qilib, o'zimni yiqitib tashlashini ham xohlamayman”[1]. Bu so'zlarni bugungi axborot tahdidlari va turli xil ma'lumotlarning xilma-xil yo'llar bilan mamlakatimizga, umuman, boshqa mamlakatlarga ham kirib kelib, u yoki bu mintaqada asrlar mobaynida shakllangan qadriyatlar, urf-odatlar, e'tiqod shakllariga va tarbiya uslublariga salbiy yoki ijobiy ta'siri jarayonlari ma'nosida qo'llash ham mumkin.

Bugun O'zbekiston ham ana shu yagona axborot tizimining faol subektiga aylandi. Uning dunyo bilan aloqasi, jahon ijtimoiy-siyosiy jarayonlariga ishtiroki, davlatlararo munosabatlar, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy va madaniy aloqalari umumjahon axborot tizimi tarkibida amalga oshirilmoqda. Bu bevosita elektron pochta, elektron axborot almashish tizimi orqali ham milliy, ham dunyoviy muammolarni hal etishda faoliyat samaradorligini oshirishda, vaqtni tejashda, moliyaviy harajatlarning keskin kamayishida, qolaversa, zamonaviy axborot almashtirish salohiyatini namoyon qilishda katta samara bermoqda.

Hozirgi zamon axborot tizimi, uning juda keng imkoniyatlaridan kelib chiqib aytish mumkinki, O'zbekistonda axborot olish, saqlash, foydalanish va tarqatishning umummilliy manfaat hamda umummilliy taraqqiyot nuqtai nazaridan

boshqaruv mexanizmini yaratish, uning mohiyati va unsurlarini chuqur anglash zarur bo'lib qolmoqda.

Bugungi kunda axborot urushi “psixologik urush” tushunchasi orqali ham yoritilmoqda. “Psixologik urush”ning ma'nosini mutaxassislar quyidagicha izohlaydi: u “muayyan bir davlat maxsus organlarining o'z siyosiy va hatto sof harbiy maqsadlariga erishish uchun boshqa davlatning fuqaro aholisi va harbiy xizmatchilariga psixologik ta'sir o'tkazishdan iborat faoliyat mazmunini aks ettiradi”[2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tadqiqotchi olim Sh.Raimovning e'tirofi etishicha, “qator davlatlar tomonidan qo'llanilayotgan “psixologik urush” olib borish metodlari aslida eramizdan oldingi VI asrda yashagan xitoy faylasufi va harbiy arbobi sun szi qo'llanmalarida quyidagi tarzda ifodalab berilgan: dushmaningizning mamlakatidagi hamma yaxshi narsalarni parokanda qiling; dushmanning ko'zga ko'ringan arboblarni jinoyatkorona ishlarga jalb qiling; dushman rahbarlarining obro'sini to'king va payti kelganda ularni jamoatchilik oldida izza qiling; shu maqsadda eng qabih va razil odamlar bilan hamkorlikdan foydalaning; o'zingizga dushman mamlakat fuqarolari orasida nizo va to'qnashuvlar keltirib chiqaring; insonlarni keksalarga qarshi gij-gijlang; hukumatning ishiga barcha vositalar bilan xalal bering; dushman qo'shinlarining normal ta'minlanishiga va ularda tartib saqlanishiga barcha usullar bilan to'sqinlik qiling; dushman qo'shinlari maylini ashula va musiqalar bilan band qilib qo'ying; dushmanlaringizning an'analarini qadrsizlantirish va o'z xudolariga ishonchini yo'qotish uchun mumkin bo'lgan hamma narsani qiling; ma'naviy buzilishni avj oldirish uchun yengiltabiat ayollarni yuborib turing; axborot va sheriklar sotib olish uchun taklif hamda sovg'alarga saxiy bo'ling; umuman pulni ham, va'dalarni ham ayamang, chunki ular ajoyib natijalar beradi”[3].

Professor M.Quronovning fikricha, “axborot xurujlari – bu mafkuraviy ob’ekt xususiyatlarini hisobga olib ta’sir ko’rsatish: dushman o’zini o’rta yoshli va ma’lumotli o’zbek do’sti bilan gaplashayotgandek, tutadi. Hozir barcha MDH mamlakatlarida bo’lgan o’tish davri iqtisodiy muammolarni “Hammaga kelgan to’y-da, deb emas, balki, aksincha, faqat O’zbekistonda bor” deb aldayapti. O’zbekiston taraqqiyotda MDHning ko’plab davlatlaridan ustun ekanini zinhor-bazinhor aytmaydi. Ana shunday soxta axborot vositasida mafkurasi zaif ayrim yurtdoshlarimizda noto’g’ri, o’tkinchi munosabatni paydo qilishga umid qiladi”[4].

Tadqiqot metodologiyasi. Ommaviy axborot vositalari odamlar ongi va hissiyotlariga, tafakkur tarziga, xulq-atvoriga ta’sir ko’rsatishda katta imkoniyatlarga ega. Aynan, ommaviy axborot vositalari amalga oshiradigan va katta mablag’ talab qilmaydigan g’oyaviy ta’sir va tazyiqning o’ziga xosligi shundaki, u insonlarga sezdirmasdan amalga oshiriladi va bevosita qurbonlarni keltirib chiqarmaydi. Axborot dushmani yo’q qilmagan, katta xarajatni talab qilmagan holda yuqori samara beradi. Bunda g’oyaviy ta’sir yo’naltirilgan mamlakatlar aholisining xohish-istaklari, mentaliteti, mavjud muammolari jiddiy o’rganilgan holda asosiy diqqat kishilar ongi va dunyoqarashiga ta’sir ko’rsatishga, shakllangan qadriyatlarini o’zgartirishga, ularning regulyatorlik rolini kamaytirishga yoki butunlay yo’qqa chiqarishga qaratiladi.

Ochiq axborot kommunikatsiyasi jarayonida insonlar ongiga ta’sir etayotgan yot g’oyalarga qarshi himoya vositalarini ishlab chiqishdan avval insonlarning ijtimoiy xulqida ko’zga tashlanadigan eng muhim holatlardan biri tashvishlanish, nimadandir cho’chish va shu tufayli ijtimoiy munosabatlardan o’zini olib qochishga intilish hislarini namoyon bo’lishini hisobga olish lozim. Chunki agar, psixologik himoya holatining mohiyatidan kelib chiqilsa, bu shaxs ichki kechinmalarini ifodalovchi shunday holatki, unda odam ichki ruhiy mo’tadillikni asrash uchun o’zidagi xavotirlanish, qo’rquv va xadiksirashlarini bosishga, ulardan xalos bo’lishga intiladi.

“Axborotlashgan jamiyatning ochiq axborot xurujlari vaziyatida insonlarning o’z-o’zini himoya qilishini boshqarishda quyidagi jihatlarga alohida e’tibor berish lozim:

har bir inson uchun mustaqil fikr zarurligini ta’kidladik. Mustaqil fikrga ega bo’lgan insongina o’ziga nisbatan qaratilgan yaxshi yoki yomon ma’lumotning mohiyatiga yetishi va unga nisbatan adekvat reaksiya ko’rsatishi, himoya mexanizmlarini ishga solishi mumkin. Professor M.Quronov ta’biri bilan aytganda, mustaqil fikrga mustaqil (erkin, ozod; tobe bo’lmagan, alohida) – ixtiyoriy o’zida bo’lgan; tobe, qaram bo’lmagan kabi ma’nolaridan kelib chiqib qarashim lozim. Bunda o’zganing yordamisiz yoki rahbarligisiz, o’zicha fikr yuritish, yashash tushuniladi. Insonlarimiz shunga qodirmi? Uni shunga o’rgatyapmizmi?”[5];

insonlar turli yot va g’ayrushururiy axborot xurujlariga berilmasligi uchun ularda milliy g’ururni tarbiyalash zarur. “Yangi zamonning yangi tushunchalari” tahliliga e’tibor qaratar ekan, M.Quronov milliy g’urur tushunchasining mohiyatini quyidagi tarzda sodda va tushunarli yoritib bergan: “Milliy g’urur – insonlarning yoshiga mos ravishda o’z xalqining qadr-qimmatini bilishi, izzatlashi; uning madaniyati, ma’naviyati, iqtisodiyotida qo’lga kiritgan yutuqlari, xizmatlari, boy merosini bilishi va ana shu yuksak milliy madaniy yutuqlarga mos bo’lishga, ularni boyitishga intilishini o’z ichiga oladi. Biroq, milliy g’urur stixiyali rivojlanib, o’z-o’ziga tanqidiy qarashdan ajratilsa, unda o’z millatini boshqalardan ustun qo’yish, milliy manmanchilik kabi salbiy natijalar berishi mumkin. Shuning uchun ham milliy g’ururni maxsus, ya’ni, yaratuvchan maqsadlarga qaratib, tanqidiylikni kamtarlik bilan uyg’unlashtirgan holda shakllantirish kerak”[6]. “Milliy g’ururning ahamiyati ham ana shunda, bunday fazilatga ega insonlar noto’g’ri g’oyalarga, jumladan, axborot xurujlariga tobe bo’lmaydi;

milliy g’ururi yuksak insonlar shaxsida iymon, insof va diyonat kabi fazilatlarini rivojlantirish mumkin. Chunki, inson qalbi bilan bog’liq bu qadriyatlar Internet va ochiq axborotlar

olamida adashtirmaydigan “kompas” rolini o’ynaydi. “Internet shunday o’rmonki, unda kompassiz yurib bo’lmaydi”. Internetda uyum-uyum “keraksiz” axborotlar mavjudligini e’tirof etish zarur. Garchi, Internet axloqiy jihatdan betaraf vosita sanalsa-da, undan shu vaqtga qadar to’plangan madaniy merosni saqlash maqsadida ham, unga putur yetkazish maqsadida ham foydalanish mumkin”[7].

Alohida ta’kidlash kerak-ki, bugungi kunda nafaqat o’quv dargohlarida, balki radio-televidenie, matbuot, internet kabi vositalar orqali ham rang-barang axborot va ma’lumotlar olinmoqda. Jahon axborot maydoni kengayib borayotgan shunday bir sharoitda insonlarning ongini faqat o’rab-chirmab, uni o’qima, buni ko’rma deb, bir tomonlama tarbiya berish, ularning atrofini temir devor bilan o’rab olish, hech shubhasiz, zamonning talabiga ham, bizning ezgu maqsad-muddaolarimizga ham to’g’ri kelmaydi.

Shuningdek, M.Quronov “Biz angelayotgan haqiqat” nomli kitobida “Diqqat, Internet” sarlavhasi ostida quyidagi fikrlarni bayon yetgan: “Hali Internetning inson hayotidagi o’rni haqida yakdil xulosa qilishga ertaroqqa o’xshaydi. “Texnologiya biznesa. Sonnet” jurnali o’zining 2003-yil 10-sonidagi “Informatsiya + natsiya” maqolasida xavotirli gaplarni yozdi. “Internetdan mustaqil foydalanuvchilarda, – deb yozadi jurnal, – o’zini o’zi barqaror identifikatsiya qilish, o’ziga xoslik yo’qola boradi. Odamning o’zini anglashi xiralashadi yoki beqaror bo’lib qoladi.

Tahlil va natijalar. “Internet – millatsiz, qalbsiz, tarixsiz bepoyon cheksizlik. Unga odam qancha chuqur kirib borsa, miya kataklari shuncha tashqi ma’lumotga to’lib boradi. Begonalik sari qancha chuqur borsangiz, o’zingiznikilardan shuncha uzoqlasha borasiz. Miyangizda 100 ta katak bo’lsa-yu, shundan 70 tasi o’zbekona ma’noga to’la bo’lsa, yaxshi. O’zimiznikisiz. Mabodo 30 tasi o’zbekcha bo’lsa, yomon. Siz o’zingizga, o’zingiznikilarga begonalik tomonidan turib baho bera boshlaysiz. Bundan o’zingiznikilar yutqazadi. Begonalar yutadi...”[8].

N.Umarovanning fikricha, “ayni paytda axborotlashgan jamiyatni o’ziga xos bir jannat sifatida tasavvur qilish noto’g’ri bo’lar edi. Jumladan, axborotlashgan jamiyatda: ommaviy axborot vositalarining jamiyatga ta’siri yanada ortadi; axborot texnologiyalari insonlar va tashkilotlarning shaxsiy, xususiy hayotiga zarar yetkazishi mumkin bo’ladi, masalan, mamlakatning istagan fuqarosi haqida axborot to’plash va uning erkinligini bo’g’ish yo’lida bu ma’lumotlardan foydalanish mumkin bo’ladi; axborot texnologiyalaridan jinoiy maqsadlarda foydalanish imkoniyati ortadi; sifatli va haqqoniy axborotni tanlab olish muammosi yuzaga keladi; ko’pchilik kishilar uchun axborotlashgan jamiyat muhitiga moslashish murakkablik tug’diradi; axborot texnologiyalarini ishlab chiqish bilan shug’ullanadigan kishilar bilan iste’molchilar o’rtasida uzilish yuzaga kelish xavfi tug’iladi; jamiyatning texnologik imkoniyatlari bilan sotsial sohani va madaniyatni rivojlantirish bilan bog’liq imkoniyatlari o’rtasida tafovut paydo bo’ladi”[9].

Muallif o’z fikrini davom ettirib, “axborotlashgan jamiyatdagi tafovutlarni bartaraf etish uchun har bir insonda zamonaviy vositalar va texnologiyalar yordamida katta hajmdagi axborotni tez qabul va qayta ishlash malakasini tarkib toptirishning muhim ahamiyat kasb etishini ta’kidlaydi. Axborot iste’moli madaniyati insonning ijtimoiy tabiatiga bog’liq bo’lib, uning ijodiy qobiliyatlari mahsuli sanaladi va texnik qurollar (telefon, kompyuter, axborot tarmoqlari)dan foydalana bilish; o’z faoliyatida ko’p sonli dasturiy mahsulotlar jamlangan kompyuter texnikasini qo’llashga qodir bo’lish; turli manbalar: davriy nashrlar, elektron kommunikatsiyalardan o’zi uchun kerakli axborotni olish, uni tushunarli tarzda taqdim etish va undan samarali tarzda foydalana olish; axborotni tahliliy qayta ishlash ko’nikmalariga ega bo’lish; turli axborotlar bilan ishlash malakasiga ega bo’lish; o’z faoliyat sohasiga aloqador axborot oqimlariga xos xususiyatlarni bilish; informatsion bag’rikenglik va informatsion faollikni talab etadi”[10].

Xulosa va takliflar. Globallashuv sharoitida media ta’sirning ko’lami va tezligi oshib, ommaviy axborot vositalari, Internet va undagi ijtimoiy saytlar, kino sanoati orqali katta

miqdor va miqyosda axborotlar uzatilmoqda. Zamonaviy dunyoni ommaviy axborot vositalari – mediasiz tasavvur etish qiyin. Media – bosma nashr, matbuot, televidenie, kino, radio, ovoz yozish va internet tizimini o'z ichiga olishi asosida turli axborot-mafkuraviy tahdidlarni tarqatuvchi asosi vosita va omilga aylanib ulgurdi.

Media ta'limdan ko'zlangan asosiy maqsad media savodxonlikni shakllantirishdir. Boisi savodxonlikning aynan shu turi insonga axboriy maydonda televidenie, radio, video, kinematograf, matbuot, internet, umuman olganda, media madaniyatning tilini tushunishga, axborotlarni tahlil etish yo'li bilan qabul etishga, axborotlardan faol foydalanishga yordam

beradi. Media savodxon odam sotsiomadaniy, siyosiy kontekstdagi medianing ta'sir imkoniyatlarini tahlil etish, baho berish qobiliyatga ega bo'ladi.

Axborot-mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashda dini jamiyat hayotidan siqib chiqarishni emas, balki, dini jamiyat hayotining ajralmas qismi sifatida qabul qilib, ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiladigan omil sifatida tushuntirishga harakat qilish lozim. Dunyoviy davlatda davlatning din va diniy tashkilotlardan mustaqil ekanligi, qaysidir din yoki mafkuraning majburiyat sifatida o'rnatilmaganligi, ma'lum bir din yoki mafkura ta'sirida hukmron tizimning vujudga kelishiga yo'l qo'yilmasligi alohida xususiyatdir.

ADABIYOTLAR

1. Бегматов А. Глобаллашув, миллий маънавият ва ахборот тизимлари. // Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси жорий архиви, 2006.
2. Криско В. Секреты психологической войны. Цели, задачи, формы, опыт. – Минск: Харвест, 1999. – С. 6.
3. Эшбеков Т. Мафкура майдонида ахборот психологик хавфсизлик. – Тошкент, 2011. – Б.69.
4. Куროнов М. Болам бахтли бўлсин, десангиз (Ота-оналар учун). – Тошкент: Маънавият, 2013. – Б. 121-122
5. Курунов М. Болам бахтли бўлсин, десангиз (Ота-оналар учун). – Тошкент: Маънавият, 2013. – Б. 120.
6. Курунов М. Болам бахтли бўлсин, десангиз (Ота-оналар учун). – Тошкент: Маънавият, 2013. –Б. 153.
7. Умарова Н. Информацион хуружларнинг олдидини олишга қаратилган маънавий-маърифий тарғиботнинг самарали усул ва воситалари. // “Армия – давлат таянчи, тинчлик кафолати”. Қуролли Қучлар тизимидаги тарбиявий ишлар органлари ҳамда тарғиботчилар учун услубий қўлланма. – Т.: “Сано-стандарт” нашриёти, 2013. – Б.107.
8. Курунов М. Биз англаётган ҳақиқат. – Тошкент: Маънавият, 2008. – Б. 5-6.
9. Умарова Н. Информацион хуружларнинг олдидини олишга қаратилган маънавий-маърифий тарғиботнинг самарали усул ва воситалари. // “Армия – давлат таянчи, тинчлик кафолати”. Қуролли Қуяоар тизимидаги тарбиявий ишлар органлари ҳамда тарғиботчилар учун услубий қўлланма. – Тошкент: Сано-стандарт, 2013. – Б. 103.
10. Умарова Н. Информацион хуружларнинг олдидини олишга қаратилган маънавий-маърифий тарғиботнинг самарали усул ва воситалари. // “Армия – давлат таянчи, тинчлик кафолати”. Қуролли Қуяоар тизимидаги тарбиявий ишлар органлари ҳамда тарғиботчилар учун услубий қўлланма. – Тошкент: Сано-стандарт, 2013. – Б. 104.